

УДК 347.65/68:618.112-026.656
DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v057.2025.6>

Харитонов Євген Олегович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
член-кореспондент НАПрН України
ORCID ID: 0000-0001-5521-0839

У подальшому, з огляду на широке занепокоєння громадянського суспільства, Рада виправила норму закону щодо військовослужбовців у частині забезпечення їхнього права на біологічне батьківство/материнство. Наразі виправлена норма говорить про те, що у разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання відповідно до цього Закону здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення її судом помер-

лою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення її судом померлою (Підпункт 3 пункту 2 розділу II в редакції Закону № 3573-IX від 07.02.2024).

Постановка проблеми. Здійснення штучного запліднення з посмертним використанням кріоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіка/жінки торкається делікатних моральних та етичних питань, а правовий механізм щодо такого розпорядження не врегульований. Наявні нормативні акти у цій сфері свідчать про відсутність правового механізму щодо розпорядження та подальшого посмертного використання кріоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіків і жінок. Крім того, поява нового об'єкту цивільних прав – анатомічних та біологічних матеріалів людини поставила на порядок денний низку питань, пов'язаних із правовим режимом таких об'єктів і можливістю включення або невключення до складу спадщини, можливістю розпорядитися ними після своєї смерті.

Таким чином, є необхідним вирішення питання про унормування права на використання біоматеріалу покійного чоловіка (жінки). Наразі це може бути оформлено за допомогою письмового нотаріального посвідчення на розпорядження (заяву) та/або нотаріально посвідченого заповіту на розпорядження біологічним матеріалом та/або відповідного рішення суду.

Крім цього, зазначений Закон поширює свою дію на конкретно визначений у ньому випадок: на час дії воєнного стану і стосується визначеного кола осіб – військовослужбовців і поліцейських. Але зазначена проблема торкається і інших суб'єктів цивільних прав. Слід зазначити, що вирішенню цієї проблеми і відповідно, розширенню кола осіб, міг би слугувати законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання постмортальної репродукції» № 8097 від 04.10.2022 року [7]. Цим законопроектом пропонується врегулювання реалізації репродуктивного права не тільки для військових, а й для будь-якої фізичної особи. У тексті розглядається питання застосування біологічного матеріалу померлого з метою запліднення та подальшого народження дитини з застереженням про те, що така практика можлива виключно за умови наявності письмової згоди особи, яка надала біологічний матеріал. Однак законопроект і досі не прийнятий.

Метою статті є встановлення правової природи анатомічних та біологічних матеріалів людини у аспекті спадкування, визначення кола спадкоємців.

Виклад основного матеріалу. Проблема, таким чином, стосується, визначення правового режиму анатомічних та біологічних матеріалів з точки зору спадкового права.

Звернімося до чинного законодавства України.

Відповідно до ч. 4 ст. 289 ЦК України фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам. Частина 3 ст. 290 ЦК України встановлює, що фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його.

Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» надає визначення таких матеріалів (ст. 1), вказує на безоплатність їх надання (ст. 4), встановлює умови вилучення їх як у живого донора (ст. 14), так і при посмертному донорстві (ст. 17), визначає особливості вилучення окремих анатомічних матеріалів (гемопоетичних стовбурових клітин та інших здатних до регенерації матеріалів) (ст. 15), встановлює заборону їх торгівлі та рекламування (ст. 20), дозволяючи лише обмін на міжнародному рівні (ст. 21) та при перехресному донорстві (ч. 2 ст. 14), не визначаючи при цьому їхній правовий режим [8].

На думку Р.А. Майданика з метою системного і більш гнучкого регулювання відносин щодо анатомічних матеріалів людини в праві України доцільно передбачити їхнє широке (універсальне) трактування як будь-якого біологічного матеріалу тіла людини, включаючи людські тканини та клітини, гамети, ембріони та плоди, а також речовини, видобуті з них, незалежно від ступеня їхнього оброблення [9].

Однак, і ми схилиємося в цьому до позиції Н.М. Квіт і Д.В. Кінаша, «Поняття анатомічних та біологічних матеріалів за змістом мають і спільні, і відмінні елементи. Можна зобразити їх співвідношення схематично таким чином: Хоча деякі об'єкти, щодо яких здійснюється діяльність у сфері трансплантації та біобанкінгу, є спільними і може здатися, що це спричинить проблеми із визначенням їхньої сфери правового регулювання, проте головною ознакою, що розмежовує їх, є саме мета такої діяльності. Метою діяльності з трансплантації є сама трансплантація, яка визначається у ст. 1

Закону як спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнтові, і спрямований на відновлення здоров'я людини. Мета ж діяльності, об'єктом якої виступає біобанк, полягає в переробці (процесінгу), маркуванні (кодуванні), консервуванні, тестуванні (перевірці), зберіганні, наданні (реалізації) та/або клінічному застосуванні продуктів та/або препаратів пуповинної крові, інших тканин і клітин людини. Отже, необхідності вводити єдиний термін не вбачається, з огляду на дві різні сфери, в яких два вищезазначені терміни застосовуються. Навпаки, існування цих двох понять буде інструментом для розмежування сфери застосування трансплантаційного законодавства та законодавства про біобанки» [10, с. 75].

Слід зазначити, що для визначення правового режиму біологічних матеріалів, на наш погляд, вирішальне значення має розподіл біоматеріалів на природні і похідні. Хоча мета використання дозволяє нам визначити приналежність біологічних матеріалів до комерційної або некомерційної сфери, всередині класифікації за цим критерієм об'єкти не є однорідними за правовим режимом. Очевидно, як би цього не хотілося, ми не можемо вводити єдиного розширеного поняття.

Специфічним видом біологічного матеріалу є кріоконсервовані ембріони людини *in vitro* (*in vitro* – техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом), щодо правового режиму яких точаться жваві дискусії, а судові спори щодо них все частіше переходять в площину прав людини.

Щодо кріоконсервованих ембріонів людини *in vitro*, вони створені поза межами живого організму і можуть бути застосованими для штучного запліднення. На стадії створення ембріону *in vitro* та його кріоконсервації він є об'єктом цивільних прав, оскільки в стані кріоконсервації ембріон не розвивається, у ньому не відбувається жодних біологічних змін і процесів. Порядком [11] прямо передбачено, що згідно п. 3.12 після завершення циклу запліднення за наявності залишку не використаних ембріонів пацієнтка може прийняти рішення про використання цих ембріонів для лікувальних програм інших пацієнтів [12, с. 39].

Кріоконсервовані ембріони людини *in vitro*, є, на нашу думку, похідним біологічним матеріалом, мають бути визнані об'єктами права з особливим правовим режимом, який дозволяв би використовувати цей об'єкт поза цивільним обігом, з метою і в темпоральних межах, чітко визначених в законі.

На нашу думку, слід внести до ЦК України загальне правило стосовно передання права на використання анатомічних та біологічних матеріалів в залежності від їх правового режиму.

При цьому ми підтримуємо позицію Р.А. Майданика, М.О. Михайлів [13, с. 5] та ін. про необхідність запровадження поняття біологічного заповіту як особистого розпорядження фізичної особи на випадок смерті, спрямованого на передання права на використання кріоконсервованих репродуктивних клітин, ембріона *in vitro* спадкодавцю(ям). У заповіті така особа може бути підпризначена на випадок її смерті або оголошення померлою [9, с. 34]. Ми назвали би частину біологічного заповіту у аспекті визначення долі кріоконсервованих біоматеріалів репродуктивним заповітом. Справа в тому, що біологічний заповіт є поняттям більш широким і включає право особи за життя розпорядитися щодо застосування до неї штучних засобів підтримання життя, інтенсивної терапії тощо, а також і щодо можливості використання її анатомічних/біологічних матеріалів чи тіла загалом після її смерті [14, с. 52].

Так, репродуктивні матеріали (кріоконсервовані репродуктивні клітини, кріоконсервовані ембріони *in vitro*) мають бути визнані об'єктами права специфічного призначення, і можуть бути передані для подальшого застосування в репродуктивних технологіях.

Слід зазначити, що поки що проблема спадкування репродуктивних біоматеріалів, право на розпорядження ними після смерті спадкодавця, не знайшли свого місця у процесі рекодифікації цивільного законодавства, зокрема, Книги 6 ЦК. Так, М.М. Великанова зазначає про те, що автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України системне оновлення нормативного масиву Книги шостої «Спадкове право» пропонують здійснювати за такими напрямками [15, с. 33–34]: 1) суб'єктний склад спадкових правовідносин – закріплення можливості спадкування дітьми спадкодавця, зачатими вже після його смерті із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій; 2) удосконалення положень про заповіт з умовою – умова, яка визначена в заповіті, повинна настати протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, а не існувати на час її відкриття; 3) потребує вирішення проблема невиконання умови спадкоємцем за заповітом, який має право на спадкування за законом, оскільки чинна модель – у разі ненастання умови на час відкриття спадщини спадкоємець за заповітом, щодо якого була встановлена така умова, може

прийняти спадщину як спадкоємець за законом – не відповідає концепції впровадження такого заповіту; 4) заповідальне розпорядження стосовно домашніх тварин – розпорядження стосовно утримання та догляду належних спадкодавцеві домашніх тварин; 5) строк управління спадщиною, який недоцільно обмежувати моментом з’явлення спадкоємців або прийняття ними спадщини. Управління спадщиною повинно тривати щонайменше до оформлення спадкоємцями прав на неї; 6) обов’язкове управління спадщиною – слід окремо передбачити випадки, коли управління спадщиною повинно здійснюватися в обов’язковому порядку, передусім це стосується спадкування частки у статутному капіталі господарських товариств; 7) управління грошовими коштами – наділення управителя правом здійснювати управління грошовими коштами, що входять до складу спадщини; 8) право обирати особу, яка здійснюватиме управління спадщиною – з метою підвищення ефективності застосування механізму управління спадщиною та запобігання можливим спорам між спадкоємцями доцільно надати заповідачеві право обрати особу, яка здійснюватиме управління спадщиною після відкриття спадщини шляхом відповідного застереження в заповіті; 9) потребує упорядкування спадкування майнових прав інтелектуальної власності, зокрема: – порядку отримання свідоцтва при спадкуванні прав та обов’язків, пов’язаних з отриманням охоронного документа на об’єкт права інтелектуальної власності, та здійснення експертизи заявки на отримання охоронного документа; – спадкування майнових прав інтелектуальної власності на певний об’єкт права інтелектуальної власності (торговельну марку, винахід, твір тощо) особами, які мають право на обов’язкову частку у спадщині, враховуючи неподільність права інтелектуальної власності; – оформлення спадщини на майнові права інтелектуальної власності на твір з урахуванням необов’язковості та добровільності реєстрації авторського права та врахування презумпції авторства; – спадкування особистих немайнових прав у цілому для творців об’єктів права інтелектуальної власності; 10) інші напрями рекодифікації Книги шостої ЦК України, у тому числі уточнення норм щодо основних понять; розширення можливості застосування звичаїв, зокрема місцевих звичаїв, звичаїв національних меншин тощо; удосконалення норм, що стосуються окремих видів заповітів (заповіт подружжя, секретний заповіт тощо); уточнення норм, що стосуються

спадкування за законом (зміна черговості, зміна розміру частки, спадкування окремих категорій спадкоємців, зокрема осіб, які проживали сім’єю зі спадкодавцем, та осіб, які перебували на утриманні спадкодавця, тощо); удосконалення правового регулювання усунення від права на спадкування тощо [16, с. 54–58]. Таким чином, в процесі оновлення цивільного законодавства розглядається лише закріплення можливості спадкування дітьми спадкодавця, зачатими вже після його смерті із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, що також є дуже важливим питанням, але не проблеми спадкування репродуктивних біологічних матеріалів.

Стосовно можливості зазначених матеріалів бути об’єктами спадкового права, а також **визначення кола спадкоємців кріоконсервованих біологічних матеріалів**, існує декілька точок зору. Зокрема, досить широко розуміє коло суб’єктів відносин щодо спадкування репродуктивних біологічних матеріалів Р.А. Майданик. Так, на його думку, розпорядниками отриманих репродуктивних анатомічних матеріалів, ембріонів є повнолітні жінка та/або чоловік, а також подружжя, до яких застосовано допоміжні репродуктивні технології. Повнолітні жінка та/або чоловік, а також подружжя, до яких застосовано допоміжні репродуктивні технології, є розпорядниками отриманих від них репродуктивних біологічних матеріалів, ембріонів на підставі одноосібної чи спільної письмової заяви на їх кріоконсервацію та зберігання для використання у власних потребах. Оскільки ЦК України не містить положень про спадкування репродуктивних анатомічних матеріалів, його варто доповнити положеннями щодо біологічного заповіту (ст. 1243-1), перебігу строку використання репродуктивних клітин (ст. 1243-2), відмови від використання репродуктивних клітин (ст. 1243-3)[9, с. 34].

Без розпорядження щодо кріоконсервованих репродуктивних біологічних матеріалів право на їхнє використання мають другий із подружжя, той, хто залишився живим, чоловік (жінка), з якими спадкодавець проживав однією сім’єю без реєстрації шлюбу останній рік, батьки, повнолітні діти, рідні брат, сестра спадкодавця у порядку та на умовах, передбачених законодавством. Другий із подружжя, той, хто залишився живим, має право першочергового посмертного використання кріоконсервованих репродуктивних матеріалів. Якщо заповідач не перебував у зареєстрованому шлюбі, право першочергового використання кріоконсервованих репродуктивних біологічних мате-

ріалів має жінка (чоловік), які проживали з цією особою однією сім'єю не менше одного року. Особи-спадкоємці набувають право використовувати репродуктивні біологічні матеріали/ембріони *in vitro* не швидше, як через рік від часу відкриття спадщини [9, с. 34].

Якщо ініціатором посмертної репродукції були інші особи, вони набувають прав та обов'язків опікунів дитини, а батьком/матір'ю чи батьками вважається особа/особи, чий репродуктивний біологічний матеріал було використано для посмертної репродукції [9, с.34].

Натомість є й інша точка зору. Так, наприклад, К. Москаленко вважає, що правом на використання кріоконсервованого біоматеріалу потрібно наділити лише партнера / партнерку померлої особи і в жодному разі це право не має надаватися або переходити батькам померлої особи, що впливає з практики Європейського суду з прав людини [17]. Адже вирішувати коли і в який спосіб стати батьками належить лише подружжю і не може переходити до інших осіб.

Проблема визначення кола осіб загострюється ще й тому, що у даному випадку йдеться не лише про подружжя, але й про «партнера/партнерку». І це питання є дуже гострим в аспекті спадкування також. Стосовно реєстрованих партнерств вже складається відповідна практика ЄСПЛ. Так, наразі вже є офіційна інформація, що в січні 2021 року пройшла комунікація по першій судовій справі проти України, яка розглядається в ЄСПЛ та стосується права одностатевих пар на укладення шлюбу [18]. На думку М.В. Менджул, з огляду на попередню прецедентну практику, ЄСПЛ може визнати відсутність порушення через ненадання права на шлюб і водночас наявність такого порушення з позиції відсутності будь-яких правових рамок для одностатевих фактичних союзів в Україні. З огляду на це, науковиця переконана про передчасність гарантування права на шлюб одностатевим парам в Україні, проте враховуючи еволюційність моральних та суспільних поглядів, практику ЄСПЛ фактичні союзи мають право на правову визначеність своїх стабільних відносин у формі надання їм права реєструвати цивільні партнерства та укладення відповідних партнерських договорів.[19, с. 273]

Найбільш болючим та непростим питанням, яке неминує виникає в процесі обговорення прав ЛГБТ-спільноти, є право одностатевих пар мати дітей. Як свідчить досвід інших країн, не завжди легалізація цивільних партнерств чи одностатевих шлюбів приводить до надання права на

усиновлення чи використання репродуктивних технологій для народження дітей в одностатевих шлюбах.

Існує поширена думка, що виховання в одностатевій сім'ї негативно впливає на дитину. Для того, щоб з'ясувати, чи дійсно це так, у США та Німеччині проводилися ґрунтовні дослідження.

Масштабне дослідження з цього приводу проводив, зокрема, Державний інститут вивчення сім'ї при Бамберзькому університеті у співпраці з Інститутом ранньої педагогіки в Мюнхені. Впродовж трьох років вчені проводили опитування представників одностатевих сімей – 1059 батьків та 123 дитини. Крім того, були проведені бесіди з експертами із різних сфер: від юристів та працівників служб у справах дітей та сім'ї до вчителів, вихователів та лікарів [20].

Дослідники дійшли висновку, що діти, які виховуються в одностатевих сім'ях, не зазнають жодної шкоди з боку своїх батьків. Якщо говорити про компетенції та вміння виховувати дітей, то одностатеві батьки нічим не поступаються гетеросексуальним. Як правило, партнери намагаються уникати покарань по відношенню до дітей, жодним чином не тиснути на дитину ані психологічного, ані фізично. Сімейний клімат в одностатевих родинах характеризується дослідниками як позитивний, він вирізняється відкритістю і можливістю говорити на будь-які теми. Як правило, в одностатевих сім'ях батьки проходять непростий шлях до народження дитини або усиновлення, а тому таке батьківство є особливо усвідомленим, виваженим і бажаним. Дослідники з Інституту вивчення сім'ї в Бамберзі дійшли висновку, що самі діти й підлітки, які виховуються одностатевими батьками, у цілому позитивно оцінюють свої родини і не відчують себе чогось позбавленими. Окрім того, діти змальовують переважно позитивні реакції з боку друзів на їхню сімейну ситуацію. Однак деякі діти висловлювали й побоювання з приводу можливих негативних реакцій з боку інших людей і дискримінації.

Що стосується України, то питання батьківства для одностатевих пар так само є актуальним та дискусійним. Скориставшись популярними сьогодні інструментами електронної демократії, активісти зареєстрували петицію №22/150424-еп, яка безпосередньо стосується прав одностатевих пар на виховання дітей. Петиція була зареєстрована 18 липня 2022 року на сайті офіційного інтернет-представництва Президента України. Автор звернення просить дозволити представникам ЛГБТ брати під свою опіку дітей з дитячих будинків, обґрунтовуючи таку ініціативу великою кількістю

дітей-сиріт, позбавлених батьківської турботи та піклування. Петиція не підтримана, бо не набрала необхідної мінімальної кількості голосів.

Як зазначалося, сімейне законодавство України чітко встановлює, що усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі (ч. 3 ст. 211 Сімейного кодексу). Так само, обмежене право одностатевих пар на використання репродуктивних технологій сурогатного материнства, які дозволені лише для сімейних пар (дружини та чоловіка, які мають відповідні медичні показники) [21].

Відповідно, ця частина проблеми також потребує свого законодавчого вирішення.

Проблемним є також вирішення питання про можливість розпорядження кріоконсервованими біоматеріалами для подальшої репродукції не лише одного з подружжя, а й іншими особами, зокрема, батьками загиблої особи.

Так, досить відомою є справа стосовно розпорядження кріоконсервованими біоматеріалами для подальшої репродукції, відповідно до матеріалів якої після смерті сина батьки почали вимагати від невістки онуків, а коли вона відмовилась – то захотіли забрати собі генетичний матеріал. Аби надалі скористатись сурогатною матір'ю. В даному випадку виникає кілька не лише правових, але й етичних проблем. Чи мають право бабуся з дідусем розпоряджатися генетичним матеріалом свого покійного сина? Як бути з правами удови, чий біоматеріал також використаний при створенні ембріонів? Хто буде записаний матір'ю та батьком народженої дитини? (але слід сказати, що позовна вимога вже сформулювала, як «визнати право позивачів на реєстрацію їх як батьків дитини», тобто у разі задоволення позову, біологічна матір буде позбавлена прав відносно своєї ж дитини [22].

Розглядаючи зазначену проблему, не можна не торкнутися такої категорії, як репродуктивні права, оскільки в межах саме цих прав і відбувається вирішення проблеми розпорядження кріоконсервованими біоматеріалами для подальшої репродукції.

Підґрунтям правового регулювання репродуктивних прав на міжнародному рівні стало положення ст. 16 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), де в контексті рівності чоловіків та жінок визначено, що вони мають «однакові права вільно вирішувати питання про кількість дітей, проміжки часу між їхнім народженням; доступ до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють їм здійснити це право» [23]. У вітчизняній правовій доктрині

репродуктивні права розглядають як комплекс загальнолюдських прав та свобод, що забезпечують реалізацію основоположного невідчужуваного права людини на продовження роду – незалежно від статі, національності, сімейного стану та стану здоров'я, у тому числі права на охорону репродуктивного здоров'я, використання допоміжних репродуктивних технологій [24, с. 150]. Репродуктивні права, як комплексна сукупність можливостей фізичної особи, що спрямовані на забезпечення репродуктивної функції людини щодо відтворення собі подібних [25, с. 68] в українському цивільному законодавстві віднесені до категорії особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування (ст. 281 Цивільного кодексу України) [26, с. 99]. Як зазначається в літературі, невід'ємною складовою репродуктивних прав є право на репродуктивний вибір як визнання права кожної людини приймати вільні і самостійні рішення про своє репродуктивне здоров'я, в тому числі, народження дітей, часу їх народження і проміжках між народженням дітей, включаючи право приймати рішення щодо дітонародження без дискримінації, погроз і насильства [27, с. 118–119]. Тому вирішення питання про подальшу долю кріоконсервованих біоматеріалів має належати тому з подружжя (партнера), хто має відповідне репродуктивне право. І ніхто інший не має права вирішувати питання стосовно народження або ненародження дітей з використанням його (подружжя/партнера) кріоконсервованого біоматеріалу, тим більше з подальшим вирішенням питання материнства/батьківства народженої за допомогою ДРТ дитини. Реалізація репродуктивних прав має на меті визначити межі індивідуальної свободи людини, куди ні держава, ні суспільство ні будь-хто інший не мають прав втручатися [28, с. 122].

Стосовно **строку для використання кріоконсервованого біоматеріалу** (не швидше, як через рік від часу відкриття спадщини), виходять з положень рекомендацій Комітету з етики і права Європейської асоціації репродукції людини та ембріології ESHRE, виданих 21 серпня 2006 р., які містять наступні пункти: 1) згода на використання біоматеріалу після смерті має бути оформлена у письмовому вигляді до моменту кріоконсервації або початку циклу ДРТ (допоміжних репродуктивних технологій); 2) у разі смерті одного з подружжя другий із подружжя повинен отримати детальну консультацію щодо використання замороженого біоматеріалу померлого чоловіка/дружини; 3) має бути встановлено мінімальний строк в 1 рік перед

пацієнтів». Тому логічно видається думка про те, що репродуктивні клітини та ембріони є об'єктами права, хоча вони не входять до переліку об'єктів цивільних прав, визначених ст. 177 ЦК (речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага). Беремо до уваги, що насамперед гаметам та ембріонам крізь призму потенційного народження майбутньої людини на законодавчому рівні має бути наданий статус об'єктів прав, що мають особливі властивості, щоб уможливити реалізацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин із надання послуг допоміжних репродуктивних технологій» [29].

24 січня 2025 року Кабінетом Міністрів України було затверджено «Порядок здійснення забору, кріоконсервації та зберігання репродуктивних клітин військовослужбовців та інших осіб на випадок втрати репродуктивної функції під час виконання обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства» (далі – Постанова №78). Дія Постанови №78 поширюється не лише на військовослужбовців, а і на осіб рядового і начальницького складу ДСНС, осіб начальницького складу управління спеціальних операцій Національного антикорупційного бюро, осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, поліцейських, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів із національної безпеки та оборони, відсічі й стримування збройної агресії, або виконують свої службові завдання в районах воєнних (бойових) дій [35].

Відповідно до п. 12. Постанови № 78 в разі загибелі (смерті) або оголошення судом померлим в установленому порядку військовослужбовця, особи рядового, начальницького складу та поліцейського, репродуктивні клітини якого зберігаються, їх безоплатне зберігання здійснюється протягом трьох років з дати смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення зазначеного строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної в заповіті військовослужбовця, особи рядового, начальницького складу та поліцейського щодо власних репродуктивних клітин, а в разі відсутності заповіту – за бажанням другого з подружжя або особи, з якою загиблий (померлий) військовослужбовець, особа рядового, начальницького складу та поліцейський

проживали однією сім'єю, але не перебували у шлюбі між собою.

Як зазначають у літературі, текст даного пункту не узгоджується із положеннями Закону України № 3496-IX від 22.11.2023 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» [1], відповідно до якого після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою, і не містить жодних вказівок щодо продовження зберігання за бажанням другого з подружжя або особи, з якою військовослужбовець проживав однією сім'єю [36].

Враховуючи вищу силу норм закону перед підзаконним нормативно-правовим актом, проблеми правозастосування є надто очевидними.

Щодо форми розпорядження власним біологічним матеріалом на випадок смерті, слід підтримати точку зору, відповідно до якої форма розпорядження власним біологічним матеріалом на випадок смерті / оголошення особи померлою у вигляді заповіту є неприйнятною та юридично невиправданою опцією для даного роду правовідносин, оскільки заповітом мало би передаватися не право власності на біоматеріал заповідача, а право розпорядження ним із застосуванням ДРТ. Таке право відповідно до ст. 281 СК належить до особистих немайнових прав, а відтак жодним чином не може входити до складу спадщини (ст. 1219 СК) [36].

Щодо статті 281 ЦК слід зазначити про існування Проекту Закону № 10450 від 30.01.2024 р. «Про внесення змін до статті 281 Цивільного кодексу України щодо збереження генофонду Українського народу», відповідно до якого «з метою врегулювання питання зберігання репродуктивних клітин учасників війни у разі їх загибелі запропоновано доповнити статтю 281 Цивільного кодексу України новою частиною, яка передбачає, що фізична особа, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, має право розпорядитися ними на випадок своєї смерті або оголошення судом її померлою чи безвісно відсутньою. Розпорядження, а також застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням відповідних репродуктивних клітин здійснюється згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством» [37].

Крім того, відповідно до п. 7.2 розділу VII наказу Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787 [38] процедура заморожування та розморожування проводиться ембріологом на підставі заяви встановленої форми на заморожування та розморожування сперми, ооцитів, оваріальної тканини чи біологічного матеріалу, ембріонів та має бути підписана тими, чий матеріал був заморожений. Отже, за відсутності заяви-дозволу або договору із закладом охорони здоров'я, постмортальне використання кріоконсервованого матеріалу є неможливим.

Таким чином, проблеми з правом осіб на використання кріоконсервованого біоматеріалу після смерті його власника є досить гострими, оскільки наразі, відповідно до ч. 1 статті 1219 Цивільного кодексу України, права на репродуктивні клітини після смерті особи не є частиною спадщини, і тому не підлягають передачі іншим особам, в тому числі родичам померлого.

У контексті правової регламентації посмертного батьківства важливим є аналіз справи Ланцман проти Франції, яка розглядалася Європейським судом з прав людини. Справа стосувалася використання сперми померлого чоловіка для запліднення його дружини після його смерті. Чоловік помер від раку, і його дружина звернулася до французької медичної установи з проханням використати заморожену сперму для зачаття дитини. Проте французька влада відмовила, оскільки не була надана письмова згода померлого на використання його репродуктивного матеріалу. Європейський суд з прав людини визнав відмову порушенням права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Європейської конвенції з прав людини. Суд звернув увагу на те, що рішення щодо використання репродуктивного матеріалу померлої особи має ґрунтуватися на ясній та чітко вираженій волі цієї особи за життя. Суд також підкреслив, що національні органи не врахували прин-

ципу пропорційності, оскільки не було прийнято до уваги можливе вираження волі померлого, що могло б бути підтверджено наявністю попередньої згоди чи медичних свідчень. Ця справа стала важливим прецедентом у сфері постмортальної репродукції, вказуючи на необхідність чіткого правового регулювання цього питання. Вона підкреслила важливість згоди померлого на використання його репродуктивних клітин після смерті та звернула увагу на юридичні й етичні виклики, які виникають у зв'язку з новітніми технологіями відтворення [39].

Виходячи з реалій сучасного правового регулювання у цій сфері, нотаріуси схильються до думки, що право на розпорядження кріоконсервованим біоматеріалом варто оформлювати саме у формі нотаріальної заяви на розпорядження кріоконсервованими гаметами та ембріонами на випадок смерті. Попит на посвідчення такого роду заяв зростає постійно, тому нотаріуси на свій страх і ризик практикують саме такий спосіб врегулювання проблеми постмортального розпорядження замороженим біологічним матеріалом.

Висновки. Необхідним є, у контексті зазначеного, внесення змін до Книги 6 ЦК України, а саме: до статті 1217 «Види спадкування», додавши біологічний (репродуктивний) заповіт до інших видів заповітів; статті 1218 «Склад спадщини», додавши до переліку елементів спадщини в тому числі біологічні матеріали, що мають репродуктивні властивості (кріоконсервовані репродуктивні клітини, ембріони *in vitro*). Додати статті 1243-1 «Біологічний (репродуктивний) заповіт», передбачивши у ньому можливість передачі права використання і розпорядження біологічними та анатомічними матеріалами, в тому числі репродуктивного характеру, 1243-2 «Перебіг строку використання репродуктивних клітин», 1243-3 «Відмова від використання репродуктивних клітин».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» від 22.11.2023 № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#Text>
2. Сибірцева О., Губін О. Посмертне батьківство: що не так із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)»? URL: <https://pravo.ua/posmertne-batkivstvo-shcho-ne-tak-iz-zakonom-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-zakoniv-ukrainy-shchodo-zabezpechennia-prava-viiskovoslužbovtiv-ta-inshykh-osib-na-biologichne-batkivstvo-materyns/>
3. Москаленко К. Забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zabezpecennia-prav-ucasnikiv-viini-na-biologiczne-posttravmaticzne-batkivstvomaterinstvo>
4. Москаленко К. Відкладене батьківство. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/katerina-moskalenko/articles/vidkladene-batkivstvo-advokat-katerina-moskalenko-podililasia-bacenniam-pro-kriokonservaciiu-pid-cas-viini?fbclid=IwAR39nmXSi_FU8YyGo53HsgDgad-es14No15YpUrEqIH7y33MbRZdqnbORaM

5. Чечерський В.І. Постмортальна репродукція як гарантія реалізації права на репродукцію для військовослужбовців та інших осіб. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.27>
6. Рішення Київського районного суду міста Одеси від 18.06.2024 по справі 947/7597/24 про надання дозволу на розпорядження біологічним матеріалом. URL: Рішення № 119924715 від 18.06.2024 по справі 947/7597/24 (opendatobot.ua)
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання постмортальної репродукції. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40588>
8. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 28, ст.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
9. Майданик Р.А. Анатомічні матеріали та репродуктивні права людини в контексті рекодифікації приватного (цивільного) права. *Медичне право*, 2025. №1(35). С. 6–37. DOI: <https://doi.org/10.25040/medicallaw2025.01.016>
10. Квіт Н.М., Кінаш Д.В. Правовий режим людських анатомічних/біологічних матеріалів, ембріонів як об'єктів цивільних правовідносин. *Нове українське право*, Вип. 1, 2023. С. 73–80.
11. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 року № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
12. Крушельницька Г.А. Кріоконсервовані ембріони in vitro як об'єкти цивільних прав. *Часопис цивілістики*. Випуск 37. С. 36–41.
13. Михайлів М. О. Спадкування у міжнародному приватному праві. Дисертація на здобуття...доктора юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Львів, 2022. С. 5 (477с.)
14. Квіт Н.М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Forum Prava*, 2019. 56(3). С. 48–57. URL: http://forumprava.pp.ua/files/048-057-2019-3-FP-Kvit_7.pdf
15. Великанова М.М. Оновлення Книги шостої «Спадкове право Цивільного кодексу України. Рекодифікація речового права : збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 200 с. С. 33–34
16. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
17. Москаленко К. Постмортальна репродукція для військових: як було раніше і чи вирішує проблеми новий закон. *ZMINA*. 2024. URL: <https://zmina.info/columns/postmortalna-reprodukciya-dlya-vijskovykh..>
18. ЄСПЛ почав комунікацію у справі про право одностатевих пар на шлюб, яку ведуть адвокати УГСПЛ. URL: <https://helsinkij.org.ua/articles/yespl-pochav-komunikatsiiu-u-spravi-pro-pravo-odnostatevykh-par-na-shliub-iaku-vedutadvokaty-uhsp/>
19. Менджул М. Поступ до рівності у практиці ЄСПЛ та договір про партнерство у фактичних союзах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. Серія ПРАВО. Вип. 66. С. 273 (271–275). DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.45>
20. Віктор Вейц, Інна Завгородня. Як живеться одностатевим родинам з дітьми у Німеччині. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%B3%D0%B5%D0%B9%D0%B1%D1%96-%D0%B1%D1%83%D0%BC-%D1%8F%D0%BA-%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%BC-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC-%D0%B7-%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8-%D1%83-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%96/a-49996345>
21. Корнієнко М., Кравцова Т. Легалізація цивільного партнерства: світовий досвід та українські перспективи. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/legalizaciya-civilnogo-partnerstva-svitoviy-dosvid-ta-ukrayinski-perspektivi.html>
22. Ембріони: чиї вони після смерті одного з подружжя? URL: <https://womo.ua/embriony-chyyi-vony-pislya-smerti-odnogo-z-podruzzhya/>
23. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнар. док. від 18.12.1979 (в ред. від 06.10.1999). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207
24. Рябенко О.В. Право фізичної особи на репродукцію (відтворення): поняття та історико-правові аспекти становлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 148–151.
25. Стефанчук Р.О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 66–72
26. Майкут Х.В. Репродуктивні права в контексті нормативного забезпечення, правової доктрини та прецедентної практики Європейського суду з прав людини: окремі аспекти. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Ужгородський національний університет Ужгород 2023. № 2. С. 97–103 DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.16>
27. Чечерський В.І. Право на репродукцію (відтворення) у системі основоположних прав людини: конституційно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2020. 509 с
28. Онишко О., Парасюк В. Репродуктивні права та гарантії їх забезпечення в Україні та в країнах Європи. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Ужгородський національний університет Ужгород 2023. № 2. С. 122 (120-128). DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.20>
29. Правові та етичні проблеми постмортальної репродукції в умовах воєнного стану – PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/pravovi-ta-etychni-problemy-postmortalnoi-reproduksii-v-umovakh-voiennoho-stanu/>
30. Кухарев О.Є. Окремі аспекти правового статусу постмортальних дітей спадкодавця у спадковому праві України. *Вісник Запорізького національного університету* № 1, 2018. С. 50.
31. Чечерський В.І. Використання кріоконсервованих гамет та ембріонів як гарантія реалізації права людини на репродуктивне відтворення. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2019. С. 36 (34–37).
32. Пеннінгс Г. Бельгійський закон про медичну допоміжну репродукцію та Розташування надкомплектних зародків і гамет. *Європейський журнал Медичне право*. 2007. Том 14, № 3. Р. 251–260. DOI: <https://doi.org/10.1163/092902707x232971>

33. Ходєєва Н. В. Право людини на репродукцію: посмертне використання та зберігання криоконсервованих матеріалів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 108 (1 (Частина 1)). 123–135 С. 129. DOI: 10.32631/v.2025.1.10
34. Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство | LIGA:ZAKON. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI09095A?an=129>
35. Про затвердження Порядку здійснен... | від 24.01.2025 № 78 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/78-2025-%D0%BF#Text>
36. Данченко О. Криоконсервація, зберігання та використання репродуктивних клітин військових та інших осіб: проблеми практичної реалізації – Юридична Газета. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/kriokonservaciya-zberigannya-ta-vikoristannya-reproduktivnih-klitin-viyskovih-ta-inshih-osib-problem.html>
37. Картка законопроекту – Законотворчість. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43606>
38. Про затвердження Порядку застосу... | від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>

Харитонova Олена Іванівна, Харитонов Євген Олегович

Біологічні матеріали людини, криоконсервовані ембріони людини in vitro у аспекті спадкування

Стаття присвячена питанням дослідження проблем спадкування біологічних матеріалів людини, криоконсервованих ембріонів людини in vitro. Встановлено, що здійснення штучного запліднення з посмертним використанням криоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіка/жінки торкається делікатних моральних та етичних питань, а правовий механізм щодо такого розпорядження не врегульований. Наявні нормативні акти у цій сфері свідчать про відсутність правового механізму щодо розпорядження та подальшого посмертного використання криоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіків і жінок. Крім того, поява нового об'єкту цивільних прав – анатомічних та біологічних матеріалів людини поставила на порядок денний низку питань, пов'язаних із правовим режимом таких об'єктів і можливістю включення або невключення до складу спадщини, можливістю розпорядитися ними після своєї смерті.

Зроблено висновок, що специфічним видом біологічного матеріалу є криоконсервовані ембріони людини in vitro (in vitro – техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом), щодо правового режиму яких точаться жваві дискусії, а судові спори щодо них все частіше переходять в площину прав людини. Криоконсервовані ембріони людини in vitro, є, на думку авторів, похідним біологічним матеріалом, мають бути визнані об'єктами права з особливим правовим режимом, який дозволяв би використовувати цей об'єкт поза цивільним обігом, з метою і в темпоральних межах, чітко визначених в законі.

Дослідження існуючих норм ЦК стосовно спадкування дозволило дійти висновку про необхідність запровадження поняття біологічного заповіту як особистого розпорядження фізичної особи на випадок смерті, спрямованого на передання права на використання криоконсервованих репродуктивних клітин, ембріона in vitro спадкодавцю(ям). У заповіті така особа може бути підпризначена на випадок її смерті або оголошення померлою. Запропоновано частину біологічного заповіту у аспекті визначення долі криоконсервованих біоматеріалів назвати репродуктивним заповітом, оскільки біологічний заповіт є поняттям більш широким і включає право особи за життя розпорядитися щодо застосування до неї штучних засобів підтримання життя, інтенсивної терапії тощо, а також і щодо можливості використання її анатомічних/біологічних матеріалів чи тіла загалом після її смерті.

Встановлено, що репродуктивні матеріали (криоконсервовані репродуктивні клітини, криоконсервовані ембріони in vitro) мають бути визнані об'єктами права специфічного призначення, які можуть бути передані для подальшого застосування в репродуктивних технологіях.

Стосовно можливості зазначених матеріалів бути об'єктами спадкового права, а також визначення кола спадкоємців криоконсервованих біологічних матеріалів зроблено висновок, що вирішення питання про подальшу долю криоконсервованих біоматеріалів має належати тому з подружжя (партнера), хто має відповідне репродуктивне право. І ніхто інший не має права вирішувати питання стосовно народження або ненародження дітей з використанням його (подружжя/партнера) криоконсервованого біоматеріалу, тим більше з подальшим вирішенням питання материнства/батьківства народженої за допомогою ДРТ дитини.

Стосовно строку для використання криоконсервованого біоматеріалу (не швидше, як через рік від часу відкриття спадщини), зазначено, що тут слід виходити з положень рекомендацій Комітету з етики і права Європейської асоціації репродукції людини та ембріології ESHRE, виданих 21 серпня 2006 р., відповідно до яких має бути встановлено мінімальний строк в 1 рік перед початком використання біологічного матеріалу померлої особи.

Стосовно оформлення передання біоматеріалів зроблено висновок, що право на розпоряджання криоконсервованим біоматеріалом варто оформлювати саме у формі нотаріальної заяви на розпоряджання криоконсервованими гаметами та ембріонами на випадок смерті.

Запропоновано внесення відповідних змін і доповнень до норм ЦК України стосовно спадкування.

Ключові слова: криоконсервовані біологічні матеріали, криоконсервовані ембріони in vitro, спадкування, репродуктивні права, біологічний заповіт, репродуктивний заповіт, посмертна (постмортальна) репродукція, біологічне посмертне батьківство (материнство).

Kharytonova Olena, Kharytonov Yevhen

Human biological materials, cryopreserved human embryos in vitro in terms of inheritance

The article is devoted to the study of issues related to the inheritance of human biological materials, cryopreserved human embryos in vitro. It has been established that artificial insemination with the posthumous use of cryopreserved reproductive material from a man/woman during their lifetime raises sensitive moral and ethical issues, and the legal mechanism for such disposal is not regulated. The existing regulations in this area indicate the absence of a legal mechanism for the disposal and subsequent posthumous use of cryopreserved reproductive material from men and women during their lifetime.

In addition, the emergence of a new object of civil rights—human anatomical and biological materials—has raised a number of questions related to the legal regime of such objects and the possibility of including or excluding them from inheritance, as well as the possibility of disposing of them after death.

It has been concluded that cryopreserved human embryos in vitro (in vitro – a technique for performing experiments or other manipulations in special laboratory vessels or in a controlled environment outside a living organism) are a specific type of biological material, the legal regime of which is the subject of lively debate, and legal disputes concerning them are increasingly moving into the realm of human rights. Cryopreserved human embryos in vitro are, in the authors' opinion, derivative biological material and should be recognized as objects of law with a special legal regime that would allow the use of this object outside civil circulation, for purposes and within time limits clearly defined by law.

A study of existing provisions of the Civil Code regarding inheritance has led to the conclusion that it is necessary to introduce the concept of a biological will as a personal disposition of a natural person in the event of death, aimed at transferring the right to use cryopreserved reproductive cells and in vitro embryos to the heir(s). In the will, such a person may be designated in the event of their death or declaration of death. It is proposed that part of the biological will in terms of determining the fate of cryopreserved biomaterials be called a reproductive will, since a biological will is a broader concept and includes the right of a person during their lifetime to dispose of the use of artificial life support, intensive care, etc., as well as the possibility of using their anatomical/biological materials or body in general after their death.

It has been established that reproductive materials (cryopreserved reproductive cells, cryopreserved in vitro embryos) should be recognized as objects of specific purpose law that can be transferred for further use in reproductive technologies.

With regard to the possibility of these materials being subject to inheritance law, as well as determining the circle of heirs to cryopreserved biological materials, it has been concluded that the decision on the future fate of cryopreserved biomaterials should belong to the spouse (partner) who has the relevant reproductive rights. No one else has the right to decide on the birth or non-birth of children using his (spouse/partner) cryopreserved biomaterial, especially with the subsequent resolution of the issue of motherhood/fatherhood of a child born with the help of ART.

Regarding the period for the use of cryopreserved biomaterial (no earlier than one year after the opening of the inheritance), it is stated that the provisions of the recommendations of the Committee on Ethics and Law of the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), issued on August 21, 2006, should be followed, according to which a minimum period of one year must be established before the biological material of a deceased person can be used.

With regard to the formalization of the transfer of biomaterials, it was concluded that the right to dispose of cryopreserved biomaterials should be formalized in the form of a notarized statement on the disposal of cryopreserved gametes and embryos in the event of death.

It is proposed to make appropriate changes and additions to the provisions of the Civil Code of Ukraine regarding inheritance.

Key words: cryopreserved biological materials, cryopreserved in vitro embryos, inheritance, reproductive rights, biological will, reproductive will, posthumous (postmortem) reproduction, biological posthumous paternity (maternity).